

אליעזר: ברית, וכי הן הן הדברים שנאמרו לו למשה בסיני, ולא טעמא בעיא?! ומאחר שאין טעם לחלק בין אם עשאו לעצמו לבין אם עשאו למכור בשוק, אין לחלק בזה. שהרי אין זו הלכה למשה מסיני שיש לקבלה בלא טעם.

והוינן בה: וטעמא מאי יוצא בהן כשעשאו למוכרן בשוק, לרבי יהושע? והלא סוף סוף לא נשתמרו לשם מצה, אלא לשם זבח.

אמר רבה: כל שעושה אותן כדי למוכרן בשוק, אימלוכי מימלך. ואינו מחליט לגמרי שיהיו לשם זבח. אלא מתנה בלבו ואומר: אי מזדבן [אם אמצא להם קונים] לצרכי זבח, מזדבן. ויהיו לשם כן. ואי לא מזדבן, איפוק בהו אנא ידי חובת מצה! נמצא דאם לבסוף לא מכרן, הרי לשם מצה נעשו.

מתניתין:

מצות עשה מן התורה לאכול מרור "בלילה לט-א הראשון של פסח, עם קרבן הפסח. כדכתיב "צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו". וכל ירק שיש בו מרירות, יוצאים בו ידי חובת "מרור".

ואלו הם הירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח למצות מרור: בחזרת,

שהיו קרבים בבמה גדולה, היו נאכלים בכל ערי ישראל⁽¹⁰⁾. לפיכך הוצרך למעטם משום דאינם משתמרים לשם מצה, או משום דאינם נאכלים כל שבעה.

[והא דאמר ריש לקיש "חלות תודה ורקיקי נזיר נאכלין בנוב וגבעון", לאו דוקא הוא. אלא קרבים הם בנוב וגבעון. אבל נאכלים בכל ערי ישראל. ראשונים].

תניא: אמר רבי אילעאי: שאלתי את רבי אליעזר, מהו שיצא אדם ידי חובת מצה בחלות תודה ורקיקי נזיר?

אמר לי: לא שמעתי הלכה בזה!

באתי ושאלתי לפני רבי יהושע שאלה זו. ואמר לי: הרי אמרו, חלות תודה ורקיקי נזיר שעשאו כדי להביאן לחובת עצמו, אין אדם יוצא בהן. אבל אם עשאו כדי למכור אותן בשוק לבני אדם הנצרכים להביאם עם קרבנם, הרי הוא יוצא בהן!

וכשבאתי והרציתי דברים אלו שאמר לי רבי יהושע לפני רבי אליעזר, אמר לי: ברית [לשון שבועה]. הן הן הדברים שנאמרו לו למשה מסיני! שכן האמת כדברי רבי יהושע.

איכא דאמרי: בתמיה אמר לו כן רבי

רבי אלעזר משה הורוויץ.

10. ואכתי צריך עיון, דמסתמא לא נתרבו אלא ערי ישראל. אבל בחוץ לארץ אינן נאכלים אף בזמן נוב וגבעון. ואם כן, אכתי לא נאכלים הם בכל מושבות. ומקידושין לו ב משמע, ד"כל מושבותיכם" כולל אף חוץ לארץ. שפת אמת.

עוד צריך עיון, מה ראו להוסיף דקבוע להם זמן. והא אין חילוק בין קבוע לו זמן לאין קבוע לו זמן, אלא בקרבנות ציבור. אבל ביכורים חובת יחיד הם.

ואולי סבירא להו, דחשיב חובת ציבור, כיון דאתי בכינופויא. כמו דאיתא לגבי פסח. הגהות

לאכול כזית שלם ממין אחד בלבד, אלא מצטרפין כל המינים הללו לכזית⁽¹⁾! שאם אכל חצי כזית ממין זה וחצי כזית ממין אחר⁽²⁾, יצא ידי חובתו⁽³⁾.

ולא בעלים בלבד, אלא יוצאין אף בקלה שלהן!

ויוצאים אף במרור של דמאי⁽⁴⁾! אבל לא במרור טבל. ואף על פי שמעשר ירק אינו אלא מדרבנן, מכל מקום אין יוצאים בו משום דהוי לה מצוה הבאה בעבירה.

בתמכא, ובחרהבינא, ובעולשין, ובמרור [ירק ששמו כן]!

ויוצאין בהן, בין כשהם לחין ובין כשהם יבישין!

אבל לא יוצאים בהם, לא כשהם כבושין בחומץ, ולא כשהן שלוקין [מבושלים הרבה עד שנימוחו], ולא כשהם מבושלין כדרך בישול הרגיל.

ושיעור אכילת המרור הוא בכזית. ואין צריך

מרור. ואין אכילה פחות מכזית. דמשמע מדבריו, דדוקא משום הברכה הוא דבעינן כזית. אבל לעצם המצוה סגי אף בפחות מכך, משום דלא כתיב בה "אכילה" [דהא דכתיב "על מצות ומרורים יאכלוהו", קאי על הפסח]. ואילו כאן כתב רש"י, דבעינן כזית כדי "לצאת ידי חובתו".

וצריך לומר, דאף דלא כתיב ביה אכילה, בעי כזית. משום דהוקש למצה. שאגת אריה סימן ק.

ובדעת הרא"ש דלית ליה הך היקשא, יש לומר דהוא משום דסבירא ליה דאין מרור מצוה בפני עצמה. אלא דין הוא בפסח, שיאכל עם מצה ומרור. ובאמת מצד חיוב זה, אף במצה לא בעינן כזית. ומה דבעינן בה כזית, אינו משום חיוב מצה הכלול במצות הפסח. אלא הוא מצד חיוב בפני עצמו דאיכא במצה, דילפינן ליה מקרא ד"בערב תוכלו מצות".

ומעתה יש לומר, דלא הוקש מרור אלא לדין מצה הנכלל במצות הפסח. דאף בו אין צריך כזית. גר"ח.

4. ולעיל גבי מצה נסתפקו התוספות, אם עשיר יוצא אף לכתחלה בדמאי. משום דאכילת מצה היא אכילת עניות, ודין עני לו בזה. ולכאורה

1. ואף במצה הוא כן, דמצטרפים כל חמשת מיני דגן לכזית. והא דלא תני כן התם, היינו משום דפשיטא הוא. אבל הכא איצטריך. משום דהוה אמינא, דהקפידה תורה על טעם המרירות, ונימא דטעם האחד מבטל את טעם חבירו. קא משמע לן, דכיון שיש לכולם טעם מר, הרי הם מצטרפים. ר"ן.

והמהר"ם חלאווה כתב, דבמצה הוא פשיטא, משום דכולהו מין דגן. אבל ירקות שהם מינים הרבה, הוה אמינא דלא יצטרפו. ויעוין לעיל לה א, שכן היא הסכמת רוב הראשונים לבי מצה. ויעוין עוד במנחת חינוך [מצוה י] שדן מזה באורך.

2. ונסתפק השפת אמת, האם דוקא במחצה על מחצה הם מצטרפים, אבל אם הרוב הוא ממין אחד והמיעוט הוא ממין אחר, לא יצא. משום שנתבטל ברוב, ובציר לה משיעור כזית. [ולכאורה תליא בדברי הר"ן והמהר"ם חלאווה, הובאו לעיל בהערה 1].

3. רש"י. ומדבריו יש לדקדק דלא כדברי הרא"ש לקמן [קיד ב], שכתב דהא דבעינן כזית במרור, הוא משום שמברכים עליו "על אכילת

רבי יהודה אומר: יוצאין אף בעולשי שדה, ובעולשי גינה, ובחזרת!

והוינן בה: הרי עולשי גינה [דהיינו "עולשין" סתם] וחזרת, הא כבר תנא ליה ברישא דברייתא. ומה הוסיף בזה רבי יהודה?

ומשנינן: לא בא רבי יהודה להוסיף אלא עולשי שדה. שיוצאים בהם, על אף שיש להם שם לוואי. שהרי אינם קרוים "עולשין" סתם, אלא "עולשי שדה". והכי קאמר: אף עולשי שדה הרי הם בעולשי גינה ובחזרת, ויוצאים בהם.

רבי מאיר אומר: אף יוצאים בעסוס, ובטורא, ובמר ירואר! וכולם מיני ירקות הם.

אמר לו רבי יוסי לרבי מאיר: עסוס וטורא, מין אחד הוא. וירק מר הוא. וזה הוא אותו המין שקרוי מר ירואר! וכולם ירק אחד הם, שיש לו שלשה שמות.

תני דבי רבי ישמעאל: אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח: בחזרת, בעולשין, ובתמכא, ובחרחבינין, ובחרגינין, ובחרדופנין⁽⁵⁾!

רבי יהודה אומר: אף חזרת יולין וחזרת גלין

וכן יוצאים במרור של מעשר ראשון שנמלה תרומתו שנמלה תרומתו [תרומת מעשר]! ואף אם הקדימו בשבלים, ולא נטלה ממנו תרומה גדולה, יוצאין בו. כמבואר לעיל לגבי מצה.

וכן יוצאים במעשר שני והקדש שנפדו! ואף על פי שלא נפדו כדינם לכתחלה. וכמבואר לעיל לגבי מצה.

גמרא:

שנינו במתניתין: בחזרת, בתמכא, בחרחבינא, ובעולשין, ובמרור! וקא מפרש ואזיל.

"חזרת", היא הפא [חסה].

"עולשין", הם הינרבי [מין עשב].

"תמכא" — אמר רבה בר בר חנא: תמכתא שמה; והיא הקרויה בזמננו "חזרת".

"חרחבינא" — אמר רבי שמעון בן לקיש: אצוותא דדיקלא! כלומר, סיב הגדל ונכרך סביבות הדקל. ומין זרעים הוא [תוספות].

וב"מרור" — הוא מרירתא.

תני בר קפרא: אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח: בעולשין, ובתמכא, בחרחלין, בחרחבינין, ובחרזין [חזרת]!

דמהאי טעמא אין יוצאים בהירדוף. ופירש רש"י שם, דהיינו משום שהוא סם המות לבהמה. תוספות.

והר"ן כתב דהתם לאו משום דסם המות הוא. אלא הוא עץ מלא קוצים, ואין זה "דרכי נועם" ליטלו ולאוחזו. אבל הכא לגבי אכילה,

טעם זה לא שייך במרור. וכאן יודו דאין יוצא בו אלא בדיעבד. שפת אמת.

5. וקשה, הא הירדופני הוא סם המות לבהמה, כדאיתא בחולין. ונימא דמשום כן לא יצאו בה, משום "דרכיה דרכי נועם". וכדאיתא לגבי הדס,

בכל ירק שיש לו את כל הסימנים האלו.
**רבינא אשכחיה לרב אחא בריה דרבא, דהוה
 מהדר אמר ריתא** [שחיזר לצורך המצוה אחר
 הירק הקרוי "מרור"].

**אמר ליה: מאי דעתיך דמרור עדיף על שאר
 הירקות?** אם **משום דמרירין טפי** [שהוא מר
 ביותר], מכל מקום אינן עדיף ביותר. **דהא
 "חזרת" תנן בתחלה.**

וכן **תנא דבי שמואל: חזרת עדיפה מכולם!**
 וכן **אמר רבי אושעיא: מצוה בחזרת יותר
 מן השאר!**

וטעמא כדאמר רבא: **מאי חזרת? — חסא!**

ומאי טעמא קרויה היא "חסא"? — משום
 שזכר הוא לכך, **דחס רחמנא עילוון**
 [שהקדוש ברוך הוא חס עלינו]! אלמא,
 עומדת היא החסה למצות מרור. ולכך קראו
 כן את שמה, לזכר רחמי ה' עלינו בהוציאנו
 ממצרים.

ואמר רב שמואל בר נחמני: **למה נמשלו
 סבלות המצריים במרור** [כדכתיב "וימררו
 את חייהם"]?

לומר לך: **מה מרור זה, שתחילתו** [בתחילת
 גידולו] **הוא רך, ובסופו נעשה הקלח שלו
 קשה כעץ** — אף המצריים כן. **תחילתן
 רכה, וסופן קשה!** שבתחלה נהגו בישראל
 ברכות. ולא שיעבדום אלא תמורת שכר, כדי
 לפתותם לעבודה. ולבסוף רדו בהם בפרך⁽⁶⁾.
 אלמא, מצות מרור מן המובחר היא בחסה,

הן **כיוצא בהן!** ויוצאים בהן ידי חובת
 מרור, על אף דשם לואי יש להן, ואינן
 קרויות "חזרת" סתם.

**רבי אילעא אומר משום רבי אליעזר: אף
 יוצאים בערקבלים!** והיינו "אצוותא
 דחרזייתא" המפורש בעירובין. והוא סיב
 גדול ועב. ומין צמח בפני עצמו הוא,
 המטפס על גבי הדקל, בצורת מחרוזות, כמו
 ענפי גפן.

ואמר רבי אילעא: **חזרתי על כל תלמידיו של
 רבי אליעזר, ובקשתי לי חבר לסייעני, שאף
 הוא שמע כן מפיו, ולא מצאתי. וכשבאתי
 לפני רבי אליעזר בן יעקב, הודה לי שהכשיר
 רבי אליעזר אף "ערקבלים".**

רבי יהודה אומר: יוצאים ידי חובת מרור
 בכל ירק שיש לו שרף! שכשסוחטים אותו
 במקום חיתוכו, יוצא ממנו שרף לבן כחלב.

רבי יוחנן בן ברוקה אומר: יוצאים בכל ירק
 שאינו ירוק מאוד ככרתי, אלא **שפניו
 מכסיפין,** והוא בהיר מעט.

אחרים אומרים: כל ירק מר יש לו את
 הסימנים האלו. ולעולם יש לו שרף, **ופניו
 מכסיפין.**

אמר רבי יוחנן: מדברי כל התנאים כולן
 שפירשו את כל שמות הירקות השונים,
 נלמד, שכל ירק מר יש לו שרף, **ופניו
 מכסיפין!** שבכל הירקות האמורים יש את
 הסימנים הללו.

אמר רב הונא: הלכה כאחרים! ויוצאים

היזק יוצאים בו.

יכול לתקנו שלא יזיק.

6. ואיתא בירושלמי, שמתחלה היה פרעה עושה

והמהר"ם חלאווה תירץ, דהכא כיון שהוא
 רמז לשעבוד מצרים, הוה אמינא דאף דאית ביה

שיש בה את התכונה האמורה.

אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרבינא:
הדרי בי! חזורני בי, ולא אוסיף עוד להדר
 אחר "מרירתא" (7).

אמר ליה רב רהומי לאביו: ממאי דהאי
מרור שציותה עליו התורה, מין ירק הוא?
אימא דהוא מרירתא דכופיא [מרה של דג
 ששמו "כופיא"].

אמר ליה: מרור הוקש למצה. הלכך בעינן
 מרור שהוא דומיא דמצה. מה מצה באה
 מגידולי קרקע, אף מרור אינו בא אלא
 מגידולי קרקע.

והוסיף לשואלו: **ואימא הירדוף הוא** [עץ מר
 שבו המתיק משה את המים במרה]! ומנלן
 דירק הוא?

והשיבו: **דומיא דמצה בעינן. מה מצה באה**
ממין זרעים [שאינה באה אלא מחמשת מיני
 דגן], אף מרור אינו אלא ממין זרעים.

והוסיף לשואלו: **ואימא הרזיפו הוא** [זרע
 שהוא סם המות לבהמה, ואינו אוכל], ומנלן
 דירק מאכל הוא (8)?

והשיבו: **דומיא דמצה בעינן. מה מצה באה**
מתבואת מאכל שניקחת בכסף מעשר שני
[שאינ מחללים כסף מעשר אלא על אוכל,
כדכתיב "ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך,
בבקר ובצאן וביין ובשכר וגו'"], אף מרור
 אינו אלא אוכל שניקח בכסף מעשר שני (9).

אמר ליה רבה בר חנין לאביו: אימא, אין
יוצאין למרור אלא בחד מין בלבד! ונצריך
 דוקא את המין המר שבכולם. ואמאי יוצאים
 בהרבה מיני ירקות?

אמר ליה: הרי "מרורים" כתיב. דמשמע
 הרבה מינים.

ושוב שאלו: **ואימא, "מרורים" היינו תרי**
מינים בלבד. דמיעוט רבים שנים.

8. והוה מצי לשנויי, דאין יוצאין בה משום
 "דרכיה דרכי נועם". דהא הוי סם המות. ואין זה
 "נועם". וכדאיתא לגבי הדס. תוספות.

9. והרמ"א בסימן תעג סעיף ה כתב בשם
 האגור, דאם אין לו אחד מירקות השנויים
 במשנה יקח לענה.

ויעוין בביאור הלכה שם שנתקשה, שכפי
 הנראה מכמה כתובים, לענה אינה ראויה
 לאכילה. ומסוגיין משמע דאין יוצאים אלא בירק
 הראוי לאכילה, דומיא דמצה הנקחת בכסף
 מעשר.

וכתב, דאפשר שלא כתב הרמ"א שיוצא בה,
 אלא שיקחנה לזכר בעלמא.

והפרי מגדים שם, נסתפק בדין זה, אם

מלאכה עמהם, והיה נושא אבנים בכתיפו. והיו
 אומרים המצריים לישראל, ראו המלך עצמו
 עושה מלאכה, וכל שכן אתם שיש לכם לעשות.
 וכן מוכח מלישנא דקרא, דכתיב "וישימו עליו",
 בלשון יחיד, דהיינו על פרעה. רבינו פרץ.

7. ולכאורה לא היה לו לחזור לגמרי. אלא רק
 להעדיף חזרת על מרור. אבל כשאין לו חזרת,
 אכתי יש לומר דמרור עדיף, משום דמרירא טפי.
 אך לא משמע כן, אלא חזר בו לגמרי. משום
 דאחר דאמרינן דהחסה מרמזת על כך דחס
 רחמנא עלן, וכן על כך שתחלת השעבוד היה
 רק, יש להעדיף טפי מה שאינו מר כל כך. שפת
 אמת.

לא מין אחד הם. ועל אף ששניהם הם בכלל הירקות שיוצאים בהם ידי מרור, הרי הם כלאים זה בזה. וקשיא לרב.

וכי תימא לתרץ, דכולהו מינים השנויים במשנה הנ"ל, בהרדי קתני להו, ואף אם אינם מאותם הזוג, אינם כלאים זה בזה — הא ליכא למימר הכי.

דהא אמר רב עצמו: זוגות זוגות קתני במשנה. ודוקא שנים שמאותו זוג אינם כלאים זה בזה.

ומשנינן: מאי "נזרעין בערוגה אחת" דאמר רב [בכל הירקות היוצאים בהם למרור]? — לא קאמר שנזרעים בערבוביה. אלא נזרעין כהלכתן! ולעולם, מינים שונים הם. ואין לזרעם אלא כהלכות כלאים. דהיינו במרחק כזה שבו שאין הם יונקים זה מזה. כגון בפזיזר של חמשה מינים על שטח של ששה טפחים על ששה טפחים.

ומקשינן: הרי דין נזרעין כהלכתן תנינא^{ט-ב} כבר. דהא תנן: ערוגה שהיא בגודל ששה טפחים על ששה טפחים, זורעין בתוכה חמשה זרעונים מחמישה מינים שונים. ארבע מהם, על ארבע רוחות, כל מין בגבול רוח אחרת, ומין אחת באמצע! נמצא מרחק של ג' טפחים לפחות בין מין למין. ובמרחק זה אין הזרעים יונקים זה מזה⁽¹⁾.

אמר ליה: מדאיתקש למצה, הרי הוא דומיא דמצה. מזה מצה באה ממינין הרבה [חמשת מיני דגן], אף למרור יוצאים במינין הרבה.

אמר רבה בר רב הונא אמר רב: כל הירקות שאמרו חכמים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח, הרי הם נזרעים בערוגה אחת! וקא סלקא אדעתין, דאינם כלאים זה בזה, משום שכולם ממין אחד הם. ולא אסרה תורה אלא זריעת שני מינים יחד.

והוינן בה: למימרא דלית בהו משום כלאים? —

מתיב רבא: תנן: חזרת רגילה וחזרת גלין, מין אחד הם. לפיכך הם נזרעים יחד, ואינם בזה משום איסור כלאים. וכן עולשין ועולשי שדה, כרישין וכרישי שדה, כוסבר וכוסבר שדה, חרדל וחרדל מצרי, ודלעת המצרי ודלעת הרמוצה [דלעת מרה, שצריך למתקה ברמץ] — כל זוג וזוג מהם בפני עצמו נזרע יחד. לפי ששני הירקות שבו, אינם כלאים זה בזה! ואף ששם האחד הוא שם הירק עצמו בלא שם לוואי. והשני קרוי בתוספת שם לוואי [כגון "חזרת גלין" או "עולשי שדה"], מכל מקום מין אחד הם.

אלמא, דוקא שניים שבכל זוג, כגון "חזרת" ו"חזרת גלין", אין [אינם כלאים זה בזה]. אבל חזרת ועולשין שמשני זוגות שונים הם,

תליא מילתא. אבל התוספות כתבו דלא יתכן לפרש כן. דהא משמע בשבת [פה א], דד' דארבע רוחות, נזרעים באמצע כל רוח, ולא בקרנות. ונמצא דכל אחד רחוק מהאמצע ג' טפחים. הרי דשיעור היניקה הוא ג' טפחים. ואם כן, יזרע ט' זרעים. ג' שורות של ג' ג'. והיה רחוקים זה מזה ג' טפחים.

יוצאים במרור שאינו ראוי לאכילה. וצריך עיון מסוגיין. וברש"י בסוכה יג ב איתא, דמרור לאו מאכל אדם הוא. אלא שכבר כתבו התוספות שם, דהגהה היא בדברי רש"י, וטעות היא. שהרי להדיא כתב כאן דאוכלא בעינן.

1. רש"י. וכן היא דרכו בכל הסוגיה, דביניקה